STAVĚNÍ MOSTŮ VE ŠVÉDSKÉM LUNDU — ZPRÁVA Z KONFERENCE O OSVOJOVÁNÍ JAZYKA A JAZYKOVÉ POLITICE[1]

Ve švédském Lundu se 17. a 18. června 2015 uskutečnila konference o akvizici jazyka a jazykové politice, tématech dlouhodobě aktuálních jak v lingvistice, tak v každodenním životě, nazvaná Bridging Language Acquisition and Language Policy Symposium. Cílem sympozia bylo hledání styčných bodů zmíněných disciplín. Konkrétněji tento obecný záměr, na který odkazovala také metafora „stavění mostů" (*bridging*) v názvu sympozia, zprostředkovaly účastníkům setkání plenární přednášky, které proslovily čtyři zkušené badatelky zabývající se vývojem jazykových dovedností, především ve vícejazyčném kontextu, a jazykovou politikou — Diane Larsen-Freemanová (University of Michigan), Virginia C. Mueller Gathercoleová (Florida International University), Elizabeth Lanzaová (Center for Multilingualism in Society across the Lifespan, Oslo) a Christine Hélotová (Université de Strasbourg). Jejich příspěvky vycházely z různých metodologických, ale také kulturních kontextů, měly však jedno výrazné společné východisko: argumentaci směřující k potřebě přehodnocení těch konceptuálních a metodologických východisek, která vedou k tomu, že jednotlivé přístupy k výzkumu osvojování jazyka a jazykové politiky jsou izolovány, a je tak mezi nimi nutné „stavět mosty". Za všechny uveďme příklad z přednášky Elizabeth Lanzaové, která upozornila na potřebu, aby nejen sociolingvistický a antropologický, ale také psycholingvistický výzkum osvojování jazykových dovedností systematicky reflektoval skutečnost, že osvojování jazyka probíhá v rámci konkrétních interakcí v různých kontextech každodenního života, především v rodině. Právě výzkum interakcí formujících tzv. jazykový input je totiž nezbytný pro pochopení toho, proč si všichni jazyk neosvojují stejným způsobem a stejnou měrou.

Z bohaté tematické a metodologické mozaiky přibližně 65 příspěvků, s nimiž na sympoziu vystoupili účastníci z celého světa, se v této zprávě s ohledem na její rozsah zaměříme pouze na jednu z tematických linií, které se podle našeho názoru na sympoziu výrazně profilovaly. Konkrétně jde o výzkum osvojování jazykových dovedností a jazykové politiky vycházející z interakčních domén, kde jednak bezprostředně probíhá předávání jazyka, jednak dochází k přímému střetu tzv. makro- a mikrometajazykových procesů. Různé formy metajazykového chování zaměřené na jeden aspekt užívání či osvojování jazyka totiž zároveň mohou v organizované formě vyvíjet různí kolektivní aktéři — státní instituce, neziskové organizace, rodina —, ale i jednotlivci v konkrétních interakcích. Až pohled na komplexní souhru těchto dvou rovin metajazykových procesů (srov. Nekvapil, 2009; Nekvapil — Sherman, 2015) může vypovídat o podmínkách, v jakých jazyk existuje, respektive je osvojován či předáván.

Jednou z těchto interakčních domén je škola, respektive různé formy organizovaného vzdělávání, které jsou typickým nástrojem realizace deklarované i implicitní státní politiky předávání a užívání jazyka. Oficiální jazyková a vzdělávací politika se v nich však navíc určitým způsobem transformuje v politiku prosazovanou kon-

1 Tento příspěvek vznikl v rámci projektu Předávání jazyka v jazykově smíšených rodinách podpořeného v roce 2015 Vnitřním grantem FF UK v Praze.

krétní vzdělávací institucí, a to za působení dalších faktorů, například zájmu na tom uspět v konkurenci ostatních vzdělávacích institucí uspokojením poptávky rodičů. Zároveň je však „exekuce" těchto politik svěřena konkrétním pedagogickým pracovníkům, kteří jednají na základě svých individuálních i kolektivních cílů, normativních přesvědčení a praktických zájmů. Jednotlivé složky této „ekologie tlaků" (Terborg — Landa, 2013) přirozeně nemusí být v souladu.

Tuto tematickou orientaci ve své plenární přednášce předznamenala anglistka a sociolingvistika Christine Hélotová z Université de Strasbourg. Zabývala se postavením arabštiny, druhého největšího „jazyka Francie", ve francouzském vzdělávacím systému a ilustrovala, jaké faktory přispívají k tomu, že dochází k mezigeneračnímu úbytku jejích mluvčích. Arabština je podle Christine Hélotové sice trvale přítomna ve všech stupních francouzského školství, deklarovanou inkluzivní vzdělávací politiku však doprovází negativní postoje vůči užívání arabštiny na území Francie, množství administrativních omezení, nedostupnost vzdělávacích služeb v řadě oblastí a také omezení výuky na spisovnou arabštinu, která většinu studentů, užívajících maghrebské variety, de facto zbavuje legitimity bilingvních mluvčích. Christine Hélotová se tak přiklání k závěrům Alexandrine Barontiniové (2013), že na relativně nízké mezigenerační vitalitě, která je u arabštiny ve Francii pozorována, se podílí to, jak nedocenění arabštiny ve vzdělávacím systému a nedostatek reálné institucionální podpory ovlivňuje postoje (potenciálních) mluvčích tohoto jazyka — těch, kteří si jazyk osvojují, i těch, kteří jej předávají.

Podobný jev v menším sociálním měřítku ilustrovala Eloise Ebersolová z Université de Strasbourg, která zkoumala vztah mezi deklarovanou jazykovou politikou vzdělávací instituce, konkrétně prvních anglicko-francouzských jeslí ve Štrasburku, každodenní realitou pozorovanou výzkumnicí a postoji jednotlivých pedagogických pracovníků zaznamenanými v hloubkových rozhovorech. Ředitelka instituce s odkazem na přání rodičů svěřujících děti do péče jeslí striktně prosazovala dodržování tzv. pravidla OPOL[2] jako ideálního způsobu předávání více jazyků. Vychovatelky se však orientovaly na přesvědčení, že předávání jazyka není hlavním smyslem jejich práce a že před přísným dodržováním pravidel určených vedením jeslí může mít přednost hladký průběh pracovního dne a spokojenost dětí.

Druhou interakční doménou, z níž vycházely příspěvky reflektující makro- a mikrodimenzi metajazykového chování, byla doména rodiny. Jak bylo řečeno, jazyk je užíván, předáván i vyučován v rámci každodenních interakcí v různých kontextech. V případě dětí závisí podoba těchto interakcí na rozhodnutích těch, kteří jsou za ně zodpovědní, tedy především jejich rodiny. Lze tak říci, že rodina působí jako určitý katalyzátor vnějších vlivů. Navíc jednotlivé rodiny uplatňují ve vztahu k jazyku své vlastní cíle, a to jak organizovaně, tak v konkrétních interakcích mezi členy.

Domníváme se, že ne náhodou vycházely nejpřesvědčivější příspěvky věnované metajazykovému chování rodin z etnometodologicky inspirované perspektivy (srov. např. Silverman, 1998), která reflektuje to, jaký smysl dávají svému jednání a životní zkušenosti respondenti jako aktéři každodenního života. Příkladem byl třeba

2 One parent one language — jeden rodič, jeden jazyk, v případě vzdělávacích institucí jeden dospělý, jeden jazyk (srov. Barron-Hauwaert, 2004).

Anik Nandi z Herriot-Watt University s příspěvkem zaměřeným na roli tzv. nových mluvčích galicijštiny[3] v interpretaci a implementaci oficiální jazykové politiky mezigeneračního přenosu tohoto jazyka. Výsledkem jeho analýzy polostrukturovaných rozhovorů je zjištění, že respondenti jsou rozhodnuti galicijštinu předávat svým dětem a podporují ji jako jazyk výuky ve veřejném školství, striktně se však distancují od oficiální podpory galicijštiny založené na nacionalistické politické ideologii. Vytvářejí tak alternativní jazykovou politiku, která vychází od jednotlivých uživatelů jazyka (*bottom-up*).

Zvolenou metodou i svými závěry byl velmi inspirativní také příspěvek o rodinné jazykové politice v čínských rodinách čerstvě usazených v USA, který přednesla Lu Liu z University of California. Prezentovala pilotní studii, během níž metajazykové chování konkrétní rodiny zkoumala prostřednictvím hloubkových rozhovorů a především nezúčastněného pozorování života rodiny během denních rutin. Zaměřila se na oblast popisovanou Bernardem Spolským (2004) jako jazykový management[4] a sledovala, jak rodiče v interakci s dítětem systematicky uplatňují vlastní rodinnou politiku zaměřenou na předání náboženských a kulturních hodnot, ale také jazykových kompetencí. Podařilo se jí identifikovat několik typů komunikačních aktivit, jimiž jsou tyto cíle bezprostředně realizovány, například indexování (rodič ukazuje na předmět a pojmenovává jej) nebo imitování (rodič opakuje po dítěti). Obzvláště zajímavou aktivitou je narace, kterou autorka pravidelně zaznamenávala při ukládání dítěte ke spaní v podobě vyprávění ustálených příběhů, ale také vymýšlených „ad hoc", například ve chvíli, kdy matka chtěla dítěti vysvětlit postup přípravy jídla a jeho konzumace, vymyslela si příběh o houbách, které se vykoupaly, a proto jsou nyní připravené k jídlu.

Perspektiva individuálních aktérů byla ústředním bodem také v prezentaci, s níž na konferenci vystoupily autorky této zprávy. Příspěvek vycházel z výzkumu managementu mezigeneračního předávání jazyka ve vícejazyčných rodinách žijících v ČR, v rámci kterého pořizujeme biograficky orientovaná narativní interview s matkami, které jsou uživatelkami češtiny a spolu s partnerem, který nevyrostl v České republice, vychovávají minimálně jedno dítě ve věku 6–16 let. Konkrétně se příspěvek zaměřil na to, jak v těchto interview respondentky reflektují zkušenost (svých rodin, a především svých dětí) s českým vzdělávacím systémem. Jedním z prezentovaných zjištění bylo to, že matky v souladu s oficiální vzdělávací politikou obvykle považují své dítě i přes jeho specifický jazykový repertoár za „dítě jako každé jiné" a vícejazyčnost nereflektují jako faktor relevantní například pro výběr konkrétní školy. Vícejazyčnost se však může stát relevantní při řešení problémů, na které děti mohou ve škole narazit a které matky přivádějí ke zjištění, že vzdělávací systém jejich rodinám nenabízí dostatečnou podporu. Do pozice vzdělávacích expertů, kteří určují

3 Ve španělském kontextu jde o mluvčí, kteří vyrostli jako monolingvní mluvčí španělštiny, v průběhu života si však osvojili některý z dalších jazyků užívaných na území Španělska, například galicijštinu či baskičtinu, užívají jej, identifikují se jako jeho mluvčí, případně jej předávají svým dětem (srov. O'Rourke — Ramallo, 2015).

4 K obsahu pojmu jazykový management dle Bernarda Spolského viz Dovalil (2011) nebo Sloboda (2010).

diagnózy, vybírají vhodná vzdělávací zařízení, nebo v krajních případech dokonce přímo vyučují, se pak někdy neplánovaně dostávají samy matky.

Také díky tomu, že organizace jednotlivých sekcí byla výsledkem spolupráce prezentujících a publika, provázela sympozium kolegiální atmosféra a setkání tak poskytlo většině účastníků velmi inspirativní zpětnou vazbu. Poděkování za podnětné, obsahově i organizačně velmi dobře zvládnuté setkání, jímž sympozium v Lundu bezpochyby bylo, patří jeho hlavním organizátorům, Francisi M. Hultovi, působícímu aktuálně na hostící univerzitě v Lundu, Tanje Kupischové z německé Kostnice a Maarji Siinerové z Kodaně.

Helena Özörencik a Magdalena Hromadová

LITERATURA:

Barontini, Alexandrine (2013): *Locuteurs de l'arabe maghrébin — langue de France: une analyse sociolinguistique des représentations, des pratiques langagières et du processus de transmission*. Paris: INALCO — Institut National des Langues et Civilisations Orientales.

Barron-Hauwaert, Suzanne (2004): *Language Strategies for Bilingual Families: The One-Parent--One-Language Approach*. Clevedon — Buffalo, NY — Toronto: Multilingual Matters.

Dovalil, Vít (2011): Spolsky, Bernard (2009): Language Management. Cambridge: Cambridge University Press, 322 pp. [recenze]. *Sociolinguistica*, 25. Berlin — Boston, MA: Walter de Gryuter, s. 150–155.

Nekvapil, Jiří — Sherman, Tamah (2015): An introduction: Language Management Theory in language policy and planning. *International Journal of the Sociology of Language*, 232, s. 1–12.

Nekvapil, Jiří (2009): The integrative potential of Language Management Theory. In: Jiří Nekvapil — Tamah Sherman (eds.), *Language Management in Contact Situations: Perspectives from Three Continents*. Frankfurt am Main: Peter Lang, s. 6–16.

O'Rourke, Bernadette — Ramallo, Fernando (2015): Neofalantes as an active minority: understanding language practices and motivations for change amongst new speakers of Galician. *International Journal of the Sociology of Language*, 231, s. 147–166.

Silverman, David (1998): *Harvey Sacks: Social Science and Conversation Analysis*. New York, NY, et al.: Oxford University Press.

Sloboda, Marián (2010): Review: Applied Linguistics: Spolsky (2009) [recenze: Spolsky, Bernard (2009): *Language Management*. Cambridge et al.: Cambridge University Press]. *Linguist List* [online], 21(227). Cit. 27. 7. 2015. Dostupné z WWW: <http://linguistlist.org/issues/21/21–227.html>.

Spolsky, Bernard (2004): *Language Policy*. Cambridge et al.: Cambridge University Press.

Terborg, Roland — Landa, Laura García (2013): The ecology of pressures: towards a tool to analyze the complex process of language shift and maintenance. In: Àngels Massip-Bonet — Albert Bastardas-Boada (eds.), *Complexity Perspectives on Language, Communication and Society*. Berlin — Heidelberg: Springer, s. 219–239.